

NIKOLAI MIKHAILOV

Udine–Ljubljana–Vilnius

**Slaviškoji baltų kalbų kilmė
ir vienas baltų-slavų mitologijos fragmentas
M.J. Thunmann'o veikalė *Untersuchungen über die alte
Geschichte einiger nordischen Völker* (1772)**

Pastaruoju metu daugelis mokslininkų grįžo prie vadinamosios “kabineti-
nės mitologijos” tyrinėjimų [plg.: Mikhailov 1995; 1998a; 1998b; 2002,
97–108]. Tuo pačiu laiku P.U. Dinis po savo vaisingos mokslinės stažuotės
Getingene pradėjo rašyti ištisą ciklą strapsnių, kuriuos jis apibendrina *His-
toriographia linguistica Baltica* vardu [žr.: Dini 1994; 1997a; 1997b; 1998;
1999 ir kt.]. Šie darbai — savotiškas grįžimas prie viduramžių mokslininkų
veikalų ir traktatų; mūsų atveju mitologinių, o Dinio — lingvistinių, turint
gana aiškų tikslą: pasistengti kaip nors reabilituoti tų veikalų autorius arba
bent nustatyti, kur galima kalbėti apie klaidas, kur apie nesusipratimus, o
kur tikrai interpretuoti autoriaus požiūrį ir tokiu būdu jį iš dalies reabilituoti.

Savo tyrinėjimams pasirinkome gana vėlai (1772 m.) Berlyne išspaus-
dintą vokiškai parašytą M. Johann'o Thunmann'o veikalą *Senosios kai
kurių Šiaurės tautų istorijos tyrinėjimai (Untersuchungen über die alte
Geschichte einiger nordischen Völker)*. Ši knyga, sudaryta iš keleto da-
lių, kurių autorius ne visada yra pats Thunmann'as, mūsų nuomone, gali
būti analizuojama ir kaip *Historiographia linguistica Baltica et Slavica*:
ir kaip paminklas, ir kaip dokumentas, kuriame vietomis randame ir mito-
loginių duomenų (žr. toliau). Tie duomenys yra baltiški, bet Thunmann'o
jį pristatyti kaip slaviški, kadangi jis, kaip ir daugelis kitų autorių, laiko lat-
vius, lietuvius ir prūsus slavų gentimis. Toks požiūris nėra naujas, jį kartoja
istorikai, metraštininkai ir kronikų autoriai nuo senų laikų. Ir net jeigu da-
bar mes galime laikyti tokį požiūrį klaida, iš esmės jis gali būti vertingas
bent tuo, kad gal ir netyčia primena baltų-slavų bendros prokalbės laikus.
Aišku, kad Thunmann'o darbas išėjo per vėlai, kad jo etnogenetinis “anal-
fabetizmas” galėtų būti pateisintas, bet apie slavišką dabartinių baltų tautų

kilmę rašę ir A. Frenzelis, ir M. Frenzelis, ir Chr. Knauthe XVI–XVII a., ir daug kitų — “kabinetinių” mokslininkų net ir XIX amžiuje, plg. rusų Buslajevą. Įdomu paminėti (tuo labiau, kad esame slovėnų teritorijoje), kad panašią baltų kalbų kilmės iš slavų teoriją pasiūlę ir pirmosios 1584 m. slovėnų kalbos gramatikos (lotynų kalba) autorius Adomas Bohoričius (Adam Bohorič), kuris rašė: “Sub Arcto ipso, sunt Moshi Beu Moshovitae & Ruteni, omnesq’; illi quos Ptolemeus Venedicum Arcticum finum occupasse scribit. Inter hunc autem finum Venedicum & Venetum Adriaticum finum, medij sunt Litvani, Poloni, Bojemi, Lusati uel VVendi, ad utramq’; Albes ripam: Moravi, VValachi, Rascij & Bulgari pleriq’...” [Bohorič 1584/1986, 13].

Thunmann’as klajoja po slavų ir baltų etnogenezę ir kalbos medžiagą tokiais netvirtais žingsniais, kad knygai prireikę žvalios prof. D. Büsching’o pratarmės (*Vorrede*, III–XXXVI) ir knygos vidury prof. Schlözer’io pastabų ir paaiškinimų, nes be šitų dalių Thunmann’o sumaištis galėtų atrodyti dar didesnė. Mūsų užduotis nėra ieškoti Thunmann’o klaidų, bet pakomentuoti tam tikrus jo veikalo fragmentus, kurie susiję kaip su *Historiographia linguistica*, taip ir su *Mythologia Baltico-Slavica*.

Iš pradžių — keletas žodžių apie patį autorių: informacija, kurią mums pateikia šiuolaikinio 1979 metų leidimo redaktorius Harald’as Haarmann’as [Thunmann 1772/1779, 5–7]. Thunmann’as (1746–1778) buvo švedas iš Söndermanland’o provincijos. Nuo 1772 m. vadovavo Halės universiteto retorikos ir filosofijos katedrai. Be aukščiau minėto veikalų jis dar parašė traktatą *Über die Geschichte und Sprache der Albaner und der Wlachen* (rašinys iš *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774, 169–366). Jo abiejų darbų pavadinimai aiškiai rodo, kad jis, ko gero, planavo visų Europos tautų istorijos ir kalbų aprašymą. Haarmann’as pastebėjo veikalo apie šiaurės tautas vidury gimstančią Thunmann’o ir Schlözer’io diskusiją. Jis pabrėžia, kad šiame veikle Thunmann’ui pritrūko jo įprasto tikslumo (“Hinsichtlich der Herkunft der baltischen Sprachen kann man bei Thunmann allerdings beobachten daß hier seine sonst vorherrschende Präzision fehlt. So druckt er sich — gemessen an seinen eigenen Forschungsergebnissen — mißverständlich aus, wenn er sagt: “Es ist unläugbar, daß drei Vierteile der Lettischen Sprache sichtbarlich Slavischen Ursprungs sind” [Thunmann 1772/1779, 6]!).

Pirmoji mūsų straipsnio dalis bus skirta lingvistinės istoriografijos klausimams Thunmann’o veikle, o antroji — keletui mitologinių “baltų-slavų” fragmentų.

I. Pirmojoje darbo dalyje (*Ueber den Urfprung der alten Preußen und übrigen Lettischen Völker*) autorius stengiasi paaiškinti savo etno-

genetinę terminologiją, susijusią su dabartinėmis baltų tautomis. Iš teksto gana aišku, kad jis jas laiko slavų tautų dalimi. Jis rašo: "Die Namen Letten und Litauer, welche unwidersprechlich einerlei sagen wollen, sind weder so alt als die erstgedachten, noch der ganzen Nation eigentümlich gewesen. Sie wurden ehemals nur den Völkern gegeben, welche hinter der Memel saßen: jetzt aber heißen nicht nur auch die noch übrigen Preußen also, sondern man braucht den Namen Letten, um den ganzen Völkerstamm, der vor Alters zwischen der Weichsel und der Aa gewohnt hat, damit zu bezeichnen" [Thunmann 1772/1979, 67–68]. Paskui švedų mokslininkas bando kaip nors susieti gotiškus žodžius su latviškais (arba lietuviškais, nes jo darbe visos kalbos figūruoja kaip latvių kalba arba "visų kitų latvių" kalbos) ir skiria tai temai devynių puslapių žodynėli (84–92). Vienu žodžiu, galima suprasti, jog Thunmann'as mano, kad dabartinės baltų kalbos, kurias jis vadina "latvių kalbomis" (nors ir cituoja atskirai latvių, lietuvių ir prūsų etnonimus) yra anksčiausios slaviškos kilmės, o be to turi daug analogijų (bent leksinių) su gotų ir net su suomių kalba. Jis pateikia hipotezę apie slavų kalbų istorinę raidą, rašydamas, kad slavai pakeitė savo kalbą, iškeliavę ir susimaišę su kitomis labai skirtingomis užsienio tautomis, o latviai "durch eine Vermischung von einer ganz anderer Art, mit der Gotischen und Finnischen: und alle beide durch die Länge der Zeit, die allein im Stande ist, völlig ähnliche Sprachen auf eine erstaunliche Weise unähnlich zu machen" [Thunmann 1772/1979, 71–72]. Tokiu būdu, iš pradžių, be abejo, klaidinga Thunmann'o kalbinė teorija (t.y. "latvių kalbos" yra slavų kalbos) gali būti reinterpretuota kaip mėginimas pateikti, nors ir su klaidinga lingvistine terminologija, truputį sudėtingesnį ir istoriniu atžvilgiu šiek tiek realesnį slavų ir baltų kalbų raidos paveikslą: iš pradžių viena vienintelė kalba, paskui giminingos slavų kalbos, paskui vienos dalies tų kalbų atsiskyrimas dėl migracinių procesų, o kitos — dėl maišymosi su kitomis (gotų ir suomių) kalbomis. Tokia interpretacija truputį pataiso pirmąjį neigiamą įspūdį, kurį daro tam tikri aukščiau cituoti Thunmann'o pareiškimai bei išvados ir suartina juos su modernesnėmis lingvistinėmis teorijomis, nors baltų kalbų grupės pirminis priskyrimas slavų kalbų šeimai, mūsų akimis, ir lieka klaidingas.

II. Pirmojoje Thunmann'o veikalo dalyje randame ir vieną mitologinį ekskursą, kuris reikalingas tam, kad autorius parodytų "latvių kalbų" ir germanų bei suomių kalbų panašumą.

Der Name der Gottheit (Diewas, Dewus, Dihs) ist auch wol eher Gotischen als lateinischen Ursprungs. zwar ist in den Ulphilanischen Ueberbleibseln keine Spur mehr davon: doch findet man ihn in den verwandten Dialecten. Bei den Angel=Sachsen hieß der Kriegsgott Tiwe oder Tuw: bei den alten

Schweden bedeutete Dis eine Go'ttin; die nannten auch ihre vornehmsten Priester Diar, von einem gleichlautenden Namen der Gottheit, nach der bei allen gotischen Völkern angenommenen Gewohnheit, die Go'tter und ihre Priester auf gleiche Weise zu benennen; vermöge welcher also As, Drott. God und Die, so wol einen Priester, als einen Gott bedeuteten h).

Welns oder Wels, mit welchem Namen die Letten den Teufel bezeichnen, (die Litauer nennen ihn Welinas), ist wahrscheinlich einerley Wort mit Waland, (von Wal, bo'se), wie er bei den Schwaben hieß. Bei den Schweden war Wili und W Ine, der Gott der unterirdischen, der Schutzgott der Todten. In Litauen heißt ein Kobold Raggaina, (auf Lettisch Raggana), bei den Schweden Raggen, und bei alten Iländern Regin und Ragr. So findet man auch zwischen dem Finnischen Peico (Teufel oder Höllengott) und dem Preußischen Picol, (er war eben das), und dem Slavischen und Lettischen Pierun oder Perkun, und endlich zwischen dem Finnischen Maahinen und dem lettischen Mahni (unreine Geister) eine völlig ungezwungene Aehnlichkeit.

Von dem Kriwe, dem Obersten Richter und obersten Priester der Letten, der bei diesem Volke in eben dem Ansehen war, als der Pabst bei den Christen, habe ich schon etwas geredet. Der Name so wol als das Amt dieser sonderbaren Obrigkeit, waren Wahrscheinlich Gothischen Ursprungs. Das Richteramt und das Priestertum waren bei dieser Nation, so lange sie heidnisch war, mit einander verbunden. Odin, ein Gothe, verordnete in Schweden zwölf solche Oberpriester und Oberrichter, welche zugleich Skyldo rada Fyrir bloyom och domom manna i mille — dem Opferdienst vorstellen, und das Volk richten sollten... [Thunmann 1772/1979, 77–79].

Kaip matome, šitame fragmente autorius vėl tapatina slavų ir latvių kalbas (*Pierun* oder *Perkun*), pateikia neužfiksuotą lietuvišką formą *Raggaina* ir abejotiną latvišką *Raggana* Thunmann'o etimologijos šiuo atveju irgi yra gana neįtikinančios.

Paskutinė, ketvirtoji Thunmann'o darbo dalis yra taip pat mitologinio arba religinio pobūdžio ir vadinasi *Ueber die Gottesdienstlichen Alterthümer der Obotriten*. Obotritai Thunmann'ui yra greičiausiai vadinamieji Baltijos slavai (arba kitaip vendai), gyvenę Pomeranijoje ir Rūgeno saloje. Čia Thunmann'o veikalas darosi grynai kompiliacinis, jis vartoja visų pirma Thietmar'io Merseburgiečio ir Adomo Brėmeniečio, bet ir kitų vėlesnių kronikininkų ir "kabinetinės mitologijos" atstovų informaciją. Jis cituoja Frentzelį (bet nepatikslina, kurį būtent), Stredowskį, Arnkielį, Franką ir kitus (ne visi tie vardai yra mums žinomi). Autorius maždaug kartoja visų šitų autorių jau išdėstytą informaciją, pasakoja apie Rhetros miestą ir šventyklą. Pasirodo, kad šitame kompiliaciniame skyriuje kalbama tik apie slavų gentis, jis atrodo beveik kaip Thietmar'io veikalo santrauka su tam tikrais papildymais iš kitų šaltinių, bet tai tik iki 316 puslapio, kur Thunmann'as staiga po visų slaviškos kilmės pagoniškų dievybių pereina prie

Perkūno: "Ich komme zu dem Perkun. Dies war die Lettische Name der vornehmsten Gottheit dieses Volkes, und der Slaven überhaupt, welche sie Perun oder Pierun nannten" [Thunmann 1772/1979, 316–317]. Čia pasi-
reiškia vėl tas pats slavų ir latvių painiojimas, nors truputį toliau Thun-
mann'as gana dviprasmiškai rašo: "Es ist feltfam, daß unter einer so großen
Menge von Götzenbildern, kein einziges dem Perun, als dem obersten Gott
der Slaven, gehöret. Der Perkun, der zwar eben diese Gottheit war, aber
nur von den Lettischen Völkern unter diesem Namen verehret wurde, kann
nicht seine Stelle vertreten haben: und wol noch weniger Radegast oder ein
anderer" [ten pat, 317].

Paskui gana netikėtai Thunmann'as cituoja sakinį apie Perkūną iš Lasickio veikalo *Apie žemaičių... dievus*, bet paties Lasickio nemini: "Die In-
schrift auf dem Perkun lese ich so: Perkun. Dewaite. Ne. Muscis. Und. Man.
Dieses ist rein Alt=Preußisch, und heißt in einer Übersetzung: Perkun!
Go'ttchen! schlage nicht auf mich!" [ten pat, 318]. Plg. Lasickio tekste:
"Percune deuaite niemuski und mana, dievuu melsu tavi paliti miejsu. Cohi-
be te inquit Percune, neue in meum agrum calamitatem immitas. ego verò
tibi hanc succidiam dabo" [Lasickis 1615/1969, 40]². Čia mes galime pri-
eiti prie labai įdomių tekstologinių išvadų:

1) Thunmann'as pasiėmė pusę sakinio iš Lasickio veikalo ir nepami-
nėjo šaltinio;

2) Kadangi Thunmann'as visada kruopščiai cituoja savo šaltinius, ne
visai aišku, kodėl būtent Lasickis nebuvo paminėtas. Thunmann'o tekste
kalbama tik apie kažkokį mįslingą *Inscript* (užrašą, kuris buvo ant "Per-
kūno"). Kita vertus, Thunmann'as, nors ir netiksliai, vėliau cituoja Lasickį
(pl. 321), bet sako, kad tai panašus sakinyš, bet kitoks. Tai leidžia mums
spėti, kad galbūt egzistavo dar vienas šito ritualinio ir sakralinio sakinio
apie Perkūną šaltinis, kuriuo pasinaudojo iš pradžių Lasickis, o paskui žy-
miai vėliau ir Thunmann'as. Tokia hipotezė vėl duoda papildomą stimulą
senovės baltų (ir slavų) kultūros tyrinėtojams.

PASTABOS

¹ Čia turime truputį pataisyti Haarman'ą, kadangi taip iš pradžių rašo ne pats Thun-
mann'as, o profesorius D. Büsching'as savo *Pratarmėje* [Thunmann 1772/1979, X–XII], pri-
statydamas skaitytojui Thunmann'o pažiūras, plg.: "Drey Viertel der Lettischen Sprache,
sind Slavischen Ursprungs. Die Aenlichkeit dieser Sprache mit der Gotischen und Finnischen
ist weniger bekannt, wird aber von dem Hrn. Verfasser durch Beispiele Bestätiget. Kurz,
die Preußen so wohl als die übrigen Letten ind eine neue aus vermischten Slawen, Gothen
und Finnen entstandene Nation". Pats Thunmann'as parciškia: "Es ist unläugbar, daß drei
Viertheile der Lettischen Sprache sichtbahrlich Slavischen Ursprung sind. Die meisten von
diesen Wörtern haben mit eben so vielen Slavischen, daß sie nur obenhin betrachtiet, noth-
wendig in Augen fallen muß" [ten pat, 71].

² Lotyniškas lietuviško posakio vėrtimas nėra tikslus, o Jurginio leidime vertiama tik lotynišką frazės dalis: "Susilaikyk, — sako, — Perkūne, ir mano laukui nuostolių nepadaryk, o aš tau šitą paltį duosiu" [ten pat, 19].

LITERATŪRA

- Bohorič 1584/1987 = Bohorizh A., *Arcticae Horulae succisivae / Zimske urice proste*, prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič. Maribor, 1987. (originalas: VVitebergae ANNO M.D.LXXXIII. 1584).
- Dini P.U., 1994: Baltų kalbos bei kultūros Rinascimento laikotarpis. Baltų kalbų suvokimas Andželo Rokos 1591 *De dialectis*, in *International Congress of Baltistics*. Vilnius (*Baltistica*, priedas IV). 42–50.
- Dini P.U., 1997a: Dėl baltų kalbotyros istoriografijos Renesanso paleokomparatyvizmo laikotarpis, *Baltistica*, 32(2). Vilnius, 221–230.
- Dini P.U., 1997b: Biblianders Quellen über die baltischen Sprachen, *Res Balticae*, 1997. Pisa, 231–237.
- Dini P.U., 1998: Historiographia Linguistica Baltica (Напоминание о позабытой области исследований), in *Балто-славянские исследования*, 1997. Москва, 297–302.
- Dini P.U., 1999: Der Paläokomparativismus und das Baltische. Bericht über die Erforschung der früheren baltischen Linguistik, *Florilegium Linguisticum. Festschrift für Wolfgang P. Schmid zum 70. Geburtstag*. Frankfurt/M., ecc., P. Lang, 63–86.
- Lasickis 1615/1969 = Johan. Lasicii Poloni *De Diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum nunc primum per I. Iac. Crasserium, C. P. ex manuscripto Authentico edite*, Basileae apud Conradum Waldkirchium MDCXV (= Lasickis J., *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, paruošė J. Jurginis. Vilnius, 1969).
- Mikhailov N., 1995: Das "gemischte" slawisch-baltische Pantheon von Christian Knauth, *Res Balticae*, 1995. Pisa, 115–139.
- Mikhailov N., 1997: Vieno šaltinio lingvistišės-mitologinės reabilitacijos klausimu, *Naujasis židinys*, 12. Vilnius, 449–454.
- Mikhailov N., 1998a: Еще раз об одном трактате по литовской мифологии (Попытка реабилитации труда Яна Ласицкого о жемайтских богах), in *Polytropon. К 70-летию В.Н. Топорова*. Москва, 213–231.
- Mikhailov N., 1998b: Балтийские боги в сербо-лужицком пантеоне А. Френцеля, in *Балто-славянские исследования*, 1997. Москва, 392–398.
- Mikhailov N., 2002: *Mythologia Slovenica*. Trst / Trieste.
- Thunmann 1772/1979 = Johann Thunmann, *Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker*. Berlin, 1772 (= Hamburg, Buske, 1979 (*Linguarum minorum documenta historiographica*, 3)).

NIKOLAI MIKHAILOV

**Slovanski izvor baltskih jezikov
in baltsko-slovanski mitološki fragment
v Thunmannovem traktatu *Untersuchungen über die alte
Geschichte einiger Nordischen Völker* (1772)**

V prispevku gre za interpretacijo odnosov med slovanskimi in baltskimi jeziki v znanstvenem traktatu šveda M. Johanna Thunmanna. Po njegovem mnenju so baltski jeziki del slovanske jezikovne družine. Zaradi intenzivne migracije Slovanov so pozneje nastali posamezni slovanski jeziki predvsem na jugu, drugi pa so ostali na Baltiku. Vse te (dejansko baltske) jezike avtor imenuje "ostali letonski jeziki". V drugem delu prispevka se srečamo z avtorjevo zmedo v kompilativnem obravnavanju slovanske in baltske mitologije oz. teonimov, kar nas pripelje k zanimivim zaključkom o obstoju nekega sakralnega stavka o Perkūnasu, ki ga je poznal že Lasicki, slednji sicer ni omenjen v Thunmannovem besedilu. To pomeni, da je možno, da gre za sakralni stavek, ki so ga poznalo več avtorjev.